

BILJEŠKE O SENJSKOJ GIMNAZIJI 1941/42.

Senjsku sam gimnaziju pohađao školske godine 1941/42. s kraćim prekidom u II semestru, tu sam položio i ispit zrelosti. Ove se zabilješke iz tog razdoblja ne mogu smatrati niti prilogom povijesti senjske gimnazije niti doprinosom povijesti oslobodilačkoga pokreta u Senju: mogu imati samo značenje osobne zahvalnosti gradu i gimnaziji u kojoj sam proveo nimalo beznačajni životni intermezzo.

Senjska gimnazija školske godine 1941/1942, prve pod okupacijom, u gradu s talijanskom posadom i talijanskom policijskom vlašću, s prividima ustaške civilne administracije, s gotovo nikakvom aprovizacijom, s udaljenošću od Zagreba, pojačanom cijelim administrativno-redarstvenim sustavom propusnica, talijanskih i endehazijskih, sa zabrtvljenim kod Hreljina prolazom prema Sušaku — ova je gimnazija radila kao rijetko koja školska ustanova u Hrvatskoj i te školske godine redovno, s nesmanjenim brojem sati, s izmijenjenim nastavnim programom i »korijskim« pravopisom, s uvedenim obvezatnim fašističkim pozdravom, ali — uz nekoliko ne osobito časnih izuzetaka — s dignitetom tradicije odanosti klasičnoj obrazovanosti, hrvatstvu kulturnom i tolerantnom, i s profesurom dijelom tradicionalnom, a dijelom mladom i ljevičarskom, tim više što se našla izvan neposredne paske ustaških dojavljivača.

Djaštvo te gimnazije, dijelom domaće, senjsko, dijelom pak okupljeno iz primorskih (»kirskih«) i goranskih mjesta, patronirano katoličkim internatima »Ožegovićanima« i »Terezijanuma«, disciplinirano učenjem u konviktu »Palestra«, teško je proživljavalo sudare između privrženosti nacionalnoj tradiciji kao tradiciji vjekovne borbe za nacionalno oslobođenje s jedne i stvarnosti talijanske okupacije i pokolja obližnjeg srpskog, pravoslavnog stanovništva s druge s trane. Postavljeno pred dileme vlastitoga izbora, ono se već te prve okupacijske godine, postepeno i nekada s unutrašnjim razdorima i prevladavanjem traumama, približavalo rješenju koje je sugerirala — i to već vrlo rano, blizina drežničkih, brinjskih, bribirskih i drugih partizanskih logora. Prevladavajući u sebi zastrašivanje četnicima, ova je mladež pristupala jedinom stvarnom oslobodilačkom pokretu u Hrvatskoj, širila njegove ideje pod Nehajem, spajala se u jednu cjelinu s gradom, povezujući se s rad-

ničkom omladinom, iskušavala se u oružju, napuštala »žice« i, prije ili kasnije, nalazila svoje mjesto u revoluciji.

Takva je sredina znala posvojiti nas koji smo napuštali Zagreb, izmakavši ustaškim zatvorima ili policijskim prijetnjama i stizali jedan za drugim u Senj. Bilo nas je uskoro sedam »zagrepčana« u višim razredima senjske gimnazije. Nismo Senj ni zamišljali kao zatišje poslije zagrebačkih provala i ustaških mučionica (koje su neki od nas već bili upoznali) niti smo to zatišje našli. Uskoro smo se mi — zagrebački skojevci našli u sredini mladih senjskih komunista, upoznali smo Vladu Knifića, Matijevića, Jurčića, Marka Balena i druge napredne omladince, pomogli im u stvaranju čvršće organizacije. Nismo došli u Senj ni umirati ni vegetirati, došli smo živjeti: a živjeti je te školske godine značilo samo jedno: boriti se.

Od nas sedmero (Vanda Tompa stigla je nešto kasnije — bila je jedina djevojka među nama »zagrepčanima«) poginuo je Miron Vinski. I zato njemu prvome da odamo počast) njegovim velikim svijetlim očima, valovitoj plavoj kosi, dugačkim rukama, bolećivoj maštovitosti koja se pretvarala u volju, koja se preobražavala u časoviti neposluh (»bolestan si Mirone, prerano je za tebe«) i odlazak — u prvu partizansku zimu. Miron nas je i senjsku gimnaziju povezo nekako i s imenom ubijenoga komunista i književnika: August Cesarec bio nam je bliži, a mi kao da smo bili obvezni prema njemu, slušajući Mironova pričanja. Osjećali smo se jači i sigurniji: Miron je bio među nama a nosio je Cesarčeve poruke.

Da nabrajamo druge koji su pali? Osmoškolce ili sedmoškolce senjske gimnazije godine 1941. koji su pali na bojištima ili su mučeni i kamenovani kao stasiti Rabljanin Vukušić? ili nestali u talijanskom logoru kao Matijević i Orlić? Možda to nije ni potrebno: imena palih sigurno su uklesana u neku od spomen-ploča, a martirološke tradicije kao da su u nas isuviše jake: kada slavimo, često se čini da slavimo poraze a ne pobjede, sjećamo se radije kako nas ubijahu nego li kako smo — u ime slobode — živjeli i ubijali neprijatelje.

Govorimo radije o životu: kako smo živjeli mi senjski gimnazijalci te školske godine, prijelomne za nas, za Senj, za Primorje, za Hrvatsku. Ovdje bi očito valjalo dodati — za Jugoslaviju, ali bi to bilo već današnje stajalište; te godine jedna se Jugoslavija raspala pred našim očima, a novu — socijalističku, nismo još mogli nazrijeti. Vidjeli smo pred sobom socijalizam; granice njegove nismo znali odrediti — znali smo samo da će u njemu živjeti Hrvati i Srbi, da će to biti ravnopravni narodi, da će u socijalizmu biti i drugih naroda, da u njemu neće biti ni žandara ni oružnika ni karabinjera. da u vlakovima nećemo susretati ljude koji bi se hvalili koliko su srpskih očiju izboli, niti slušati predavanja svećenika koji govore o sladostrasnom uživanju pri slušanju topovske grmljavine kao božanstvenoga zvuka ratničke poruke.

Kako smo dakle živjeli? — Očito dvostrukim životom: onim izvanjskim koji je bio javan, od dolaženja u školu u 8 sati izjutra, solidnog rada u školi, kupusa i krumpira s nešto bravljeg loja za ručak, dugačkih poslijepodneva ispod perina ili šetnji po Madžarskoj rivi i do Arta ili do Senjske Drage, do večere i zatim beskrajnoga čitanja onoga što nam je dolazilo pod ruku i noćnih razgovora. Ali i onim tajnim životom koji je počinjao jutarnjim došaptavanjem vijesti s bojišta koje je redovno širio Franc Čelik (Mariborčanin), nastavlja se slušanjem radio-Londona kod Ljiljane Rubeše (kasnije je

sa svojim ocem, profesorom Rubešom odselila iz Senja), večernjim sastancima na tobožnjim šetnjama, kojim razgovorom) s Pančokom (koji je, radeći kod »Stele« i slikajući talijanske vojnike, redovno bio dobro informiran o talijanskom kretanju i namjerama), pa sve do vježbanja u oružju kod Tomaićevih, braj jedne od posljednjih kuća u gradu, tako pogodne da se tamo smjesti ono malo oružja koje se prikupljalo i nastavljalo svoj put prema korisnoj upotrebi. Nekada je to bila i vožnja biciklom u Novi drugu Radetiću s kojim smo uspostavili prvu *partijsku* vezu, a zatim raspačavanje i čitanje »Primorskog vjesnika«, radosni drhtaj opasnosti kada je ilegalni tisak smotan oko čarapa, osjećaj popraćen manje radosnim drhtanjem kada bi Talijani počeli pretraživati odjeću i skidati čizme... A zatim su dolazili i oni redovni, pomalo romantični, sastanci u stanu Melanke Rivoseki, uz svijeću i duge diskusije o tome je li baš potrebno pisati parole u aleji i što je oportunističan a što je nepotrebno ljevičarenje. I sve bi to završavalo u maštanju o onom što će biti, ponajprije o činu, vlastitoj požrtvovnosti, spasavanju nekoga ili nečega, uništavanju zla i onih koji zlo u sebi nose i šire: a njih smo već vidjeli na našem budućem nišanu kada smo rukovali Tomaićevom mauzerkom.

Bili smo i dvostruko organizirani: s jedne strane kao đaci jedne od gimnazija u okupiranoj Hrvatskoj sa stanovitim obvezama i dužnostima i priznavanjem izvanjskih znakova i sustava zabrana koji su takvoj organizaciji pripadali: ne puši, ne pij, ne ljubi, ne zadržavaj se na ulici poslije toliko i toliko sati (uskoro je nadošla i policijska zabrana: sve stroži i raniji copri-fuoco) i nadalje: nemoj govoriti ono što misliš ili govori to tako da izgleda kako je sve što govoriš u skladu s postojećim normama ponašanja, ali iznutra nastoj poremetiti taj sustav govorenja i mišljenja kadgod smatraš da to nije u skladu s *tvojim* načinom razmišljanja, i znaj uvijek jedno: i među nama ima doušnika. S druge strane bili smo također organizirani: nismo isprva ni znali kako se ta naša organizacija zove niti smo mnogo razmišljali o tome, pripadali smo SKOJ-u i tada kada nismo imali redovne kontakte s Partijom pa se naša organizacija ni u kakvim dokumentima valjda nije spominjala, ali smo u našoj organiziranosti vidjeli svoju slobodu: slobodu izbora, slobodu od vladajuće strukture, slobodu ponašanja koje nam nije bilo ni od koga nametnuto, koje smo sami odabrali, među nama se o njemu dogovorili, odabrali one koji će nas zastupati pred onima za koje smo znali da nama rukovode u skladu s onime što sami želimo.

Živjeli smo u našoj organizaciji u punoj mjeri demokratski ne zato što smo na ceduljama, tajno, za vrijeme školske pauze, glasali i kasnije prebrojavali glasove birajući rukovodstvo senjske omladinske organizacije (još uvijek bez institucionalizirana imena), nego zato što je svaki od nas bio svjestan svoga udjela, svoga glasa u organizaciji, zato što je svaki od nas imao pravo predlagati narednu akciju i odlučivati o tome što će se sutra učiniti, pa čak i tada kada se radilo o opipavanju obrisa realne situacije u pomanjkanju sustavnih informacija (a od toga naša organizacija u prvo vrijeme zaista nije bila pošteđena).

Osjećali smo svoju slobodu, nasuprot fašističkom zaptu, svoju demokratskičnost nasuprot cijelom sustavu fašističkih naredbi. Svoju slobodu osjećali smo čak i onda kada smo dobili *direktivu* da čekamo druga koji će nam na Madžarskoj rivi dodati bombu i da posiječemo telegrafske žice jer će oni iz »šume« upasti te noći u Senj, a sami smo u sebi zapravo duboko sumnjali

bilo u opravdanost *takvih* direktiva bilo u to da će zaista itko te noći upasti u grad... Već ujutro smo se tada tješili: provjeravaju nas — i s drhtavicom (strastveno-ugodnom drhtavicom ilegale i neprospavane noći) u cijelom tijelu izlazili pred ploču i skandirali »Arma virumque cano Troiae qui primus ab oris/Italiam fato profugus Lavinianue venit...« na zadovoljstvo uvijek jednako pedantnoga profesora Šimatića koji je sigurno obogatio naš rječnik ne samo latinskim leksikom nego i opstojanošću svoga voljenoga »jamačno«.

Bili smo slobodni posebno kada bi se okupili negdje kraj ulaza Aleje u grad Josephinae finis) i na buri, mašući i lamatajući rukama, recitirali Apollinaire ili Rafaela Albertija, samodopadno se nazivajući »futuristima«, čvrsto uvjereni da nas čuju svi i da nas ujedno nitko ne čuje. Uvečer smo pak u našim sobama čeznuli za ljubavlju (Danko Grlić redovno je pjevao: »U tihoj noći, ja čekam na nju, i ona će doći, pa makar u snu«), tiho čitali Krležu i završavali njegovom poantom iz »Na rubu pameti«: »Spavati da nam je spavati, spavati i konačno zaspavati«. Kultivirali smo našu odanost književnosti: voljeli smo Krležu, osjećali smo da je s nama Cesarec, a kada smo u novi nama odjednom bez navoda datuma kada je napisana, odjednom pročitali davnašnju Nazorovu »Mi porod jesmo vuka i arslana...« (neka mi jednom bude dopušteno da ne kontroliram ispravnost citata!), osjećali smo se da je za nas pisana, pa čak i objavljena. Kasnije smo se *jamačno* stidjeli naših senjskih književnih simpatija, osobito našeg »futurizma«, čak smo znali i govoriti o našim »dječjim bolestima dekadencije«, ali senjski burni Apollinaire i Rafael Alberti kao da su ostali u nama upravo kao osjećaj oslobođanja od more i straha. Kako smo se samo znali poistovjetiti s Apollinaireom u Hergešićevu prijevodu:

Brod je odnio moju dragu.

Duguljasti baloni na nebu nalik su na crve što rađaju zvijezdama.

Dušmanska podmornica progoni moju ljubav.

A tisuće malih smreka raznijela je granata.

Prolazi pješak zaslijepljen otrovnim plinom.

Sve smo poharali u streljačkim jarcima Nietzscheovim i Goetheovim.

I sami smo pisali pjesme. Čitali smo ih jedni drugima, i u njima smo iskazivali našu nemoć koju nismo drugima priznavali. Tip pjesništva koji nam se nuđao nije bio aktivistički. Pisao sam, dakako, i ja. Bile su to stvari apolinerovske po inspiraciji, krležijanske i ekspresionističke po hrvatskoj tradiciji, ne osobito izvorne, ali autentične po naivno sentimentalnom osjećaju nemoći u toj prvoj ratnoj godini. Uostalom, da citiram:

Danas slavimo krvavi Božić.

Božić kroz prizmu topovskog taneta

Božić kroz prizmu Beethovenove pete

I streljačkih jaraka

Vječno putujućih kovčega

I neminovno oštarih uredaba...

... A snijeg negdje daleko pada

I pokriva ljudska tjelesa

A nad tijelima svira Čajkovski

Virtuoznim prstima prebire osamstodvanaestu

Na Božić devetsto četrdeset i prve.

U strašnoj snježnoj buri

Odjekuju zvukovi truba bojnih —

One nas zovu i paražu uši
A koraci su sve bliže i bliže,
Čizme bubnjaju po prozorima
kao kapljice kiše.
Ne, to nije kiša — to je ledeni grad
A u nutrinu prodire glad
Sve više i više ...

Dakako, ima tu nedočitanoga Apollinairea, ima motiva iz emisija Bi-bi-sija, ima općih mjesta, ali ima i nečeg autentičnog čega je u našim đačkim pjesmama ipak znalo biti.

Smatrali smo se marksistima, ali nismo sa sobom imali ni Marxa ni Engelsa a kamoli Lenjina — bili smo sami, bez klasika, bez citata, bez dogmi, prepušteni sami sebi i našem sjećanju, a još više našem osjećanju što znači biti marksist ovdje u Senju na kraju Jozefinske ceste koja godine 1941. nije vodila zapravo nikamo kad je čovjek bio bez oružja. Ali smo ipak znali žustro reagirati kada se francuska revolucija tumačila kao »posljedica sukoba između ideje i stvarnosti«, a naša smo »marksistička« shvaćanja pokušavali izravnije očitovati u seminarima profesora Bašice iz povijesti književnosti (bio sam tada uvjeren da mogu za taj seminar napisati marksistički pregled povijesti književnosti — sve je tada izgledalo moguće uz nekoliko prašnjavih njemačkih knjiga i jadnoga Prohasku koji je, ni sam ne znam više kako, stigao za mnom iz Lejnovca u oslobođeni Zagreb).

Posebno je za nas pitanje bilo pitanje hrvatskih ideologija. U Senju je možda taj pritisak bio osobito jak: valjalo ga je podnijeti i prevrednovati, dati novi smisao ideološkoj baštini. Probijali smo se stoga u besanim noćima kroz »nauk« braće Radić i Starčevićeve tekstove i zatim ih pokušavali nanovo interpretirati. Vlado Šestan držao je čak i jedno javno predavanje o braći Radić. Nastojali smo dati drugi smisao simbolima i amblemima hrvatstva. Posebno sam se radovao kada sam na maturi dobio temu »Hrvatska misao kroz stoljeća«. Bila je to prilika da improviziram na temu hrvatske renesansne, barokne, romantičke ili realističke misli i završio sam svoj sastavak s time kako se hrvatska misao danas »bori s oružjem u ruci po planinama i šumama naše domovine«, misleći dakako na one drugove koji su tada već bili negdje oko Drežnice. Bilo je to već ljeto 1942. kada je i naša gimnazija već dala svoje prvoborce: partizani su već bili i Vlado Knifić i Vlado Šestan i Miron Vinski. Neki od nas bili su pak u fašističkim logorima: odvedeni su u Italiju nakon što su bili zatečeni s »Primorskim vjesnikom« u ruci Matijević i Orlić. ... Poslije tih događaja neki su otišli na Krk, tamo su pohađali gimnaziju Marko Vukasović i Tone Petrinović, ali bilo nas je još uvijek na proslavi mature kod Mladinejke, naše ideje prodirale su i u »Ožegovicianum«. U organizaciji je radila Boža Butolo, s organizacijom je već surađivao Franko Sokolić ...

S nama su bili i naši profesori. Bilo je među njima onih koji su sastavljali »crne liste« i onih koji su dosljedno svom prijašnjem uvjerenju i u želji da u dosljednosti ustraju stajali na sebe uniforme koje im nisu nikako pristajale. Ali je bilo više onih drugih: sjetiti se tako valja dobrog profesora Čanića koji nam je znao blagonaklono pomoći, a s posebnom ljubavlju i direktora Božu Katalinića koji nikada nije zatajio svoja slavenska i humana uvjerenja i koji nas je znao ispratiti iz gimnazije lijepim riječima, znajući dobro kuda ćemo iz nje otići, dobrim i toplim riječima onoga koji žali što

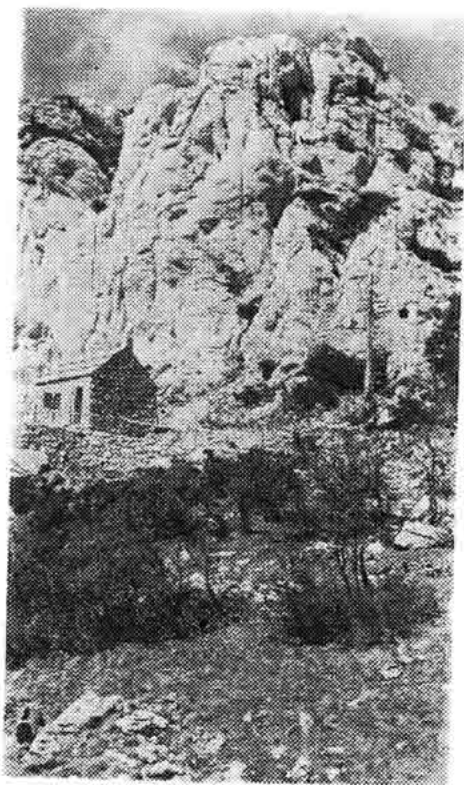
neće moći s nama... Bili su tu i naši neposredni drugovi: *Melanka Rivoseki*, *Mladen Bašica*, *Stanko Dvoržak*. Koliko li je strpljenja trebalo, koliko opreza, koliko taktičkih sitnih poteza i gesta i osobnih sustezanja — kada je valjalo istom čovjeku na jednom mjestu reći »ti« a na drugom »vi«, koliko li je trebalo zajedničkoga dogovaranja i malih ljudskih napora da se shvati da nas ne dijele nikakve ograde i da smo drugovi. Pa ipak, išlo je to te godine prii- ično lagano i bezbolno: nismo znali tada što je generacijski jaz, sjedili smo kod istih svijeća, za istim velikim drvenim stolom, a autoritet nije ovisio ni o dobi ni o funkciji koja je mogla biti samo *privremena*. Svi smo zapravo osjećali tu privremenost: sutra možemo biti drugdje i naše se uloge mogu izmijeniti. Upravo je ta privremenost olakšavala naše odnose: brinuli smo iste brige: hoće li sutra doći Oren Ružić s Paga, što će nam javiti nestrpljivi Ante Zemljari (naša je organizacija održavala i vezu s mladeži na Pagu), kako da se postavimo prema zahtjevima komiteta (s njim smo održavali vezu preko Novoga), pa to kako će se sutra recitirati Lamartineov »Le lac« na satu Melanije Rivoseki nije u tom času nikoga osobito zabrinjavalo: znalo se da ćemo ga za našu Melanku naučiti, a da o Kovačičevoj »Registraturi« da i ne govorimo: i bez Bašice taj nam je roman bio najmilijim štivom iz hrvatske književnosti za osmi razred gimnazije.

Uostalom, kada smo kod privremenosti svega te godine. Ovo već izgleda anegdotski, ali nije tako. S nama je (od pridošlica iz Zagreba zajedno smo stanovali: Danko Grlić, Janko Tompa i ja u »Lejnovcu«, Vlado Šestan i Miron Vinski kod Tomaićevih) stanovao naš kolega koji je pušio »Ibar«. Većina nas nije pušila. I mi smo, organizirani omladinci komunističkih uvjerenja, bili odlučili da je naš kolega nepouzdan, pa čak i nama suprotnih uvjerenja i da je pušenje štetno po zdravlje. Odlučili smo ga trovati, kupujući mu »Ibrove«, i to smo zdušno činili. Rezultat je bio iznad naših očekivanja: poslije mature je upravo *on* uskoro postao partizan, pa kada su neki od nas sa svojim skojevskim uvjerenjima stigli u partizane, on je već bio komesar bataljona, a nedugo zatim i komesar brigade. Mi smo, u međuvremenu, također propušili. Nikada, međutim, nisam mogao pušiti »Ibar«. Inače, pojavama sektašenja senjska se omladinska organizacija nije u pravilu odlikovala.

Maturu nas je slavilo ljeti 1942. manje nego što se nas upisalo u osmi razred gimnazije. Danas se pravo i ne sjećam tko je sve bio na toj proslavi kod Tee Mladineo, Ante Stipanića (sve samih »Kiraca«), Ante Pađena, Bože Butolo, Franje Starčevića s kojim smo vodili prije i poslije beskrajne diskusije o tome što nam valja činiti. Bila je to čudna proslava. Kod Mladinejke sve je bilo zastrto radi talijanskih vojnih patrola, bilo je mnogo vina ali malo hrane. Napili smo se. Usred te zabave uzviknuo sam: »Doušnici su među nama« ili tako nešto. Znam i na koga sam mislio, premda ne odviše konkretno: i danas vidim velike, izbočene žute zube jednoga od nas. Pili smo svi te noći, ali ne od radosti što smo stekli diplomu. Znali smo da nas životne diplome tek čekaju. Govorilo se, ujutro na Artu, tko će kamo: netko se vraćao u Zagreb, drugi se zaklinjao da će u »šumu« i to tako da ga partizani »otmu« kako roditelji ne bi stradali; u jednom času cijela je grupa maštala o tome kako bi trebalo da pođemo u autobusu prema Novome i da se partizani o tome obavijeste pa nas sve skupa »otmu« i »odvedu u šumu«. Rijetko je tko izjavio da će u domobrane. Budućom se ustaškom uniformom na senjskoj maturanoj zabavi nije nitko hvalio; niti oni koji su početkom te školske godine revno pazili hoće li ih se pozdraviti sa »spremni« ili ne. Politička je situ-

acija u Senjskoj gimnaziji bila temeljito izmijenjena. Većina nas se oprastala tada od Senja, većina se rastajala od svojih drugova i kolega. Ne za-
uvijek...

Zdravka Gržičića sretao sam kasnije u Crikvenici, Franju Starčevića sreo sam poslije kapitulacije Italije na položaju kod Kukuljanova a mnogo sam ga puta vidio u oslobođenom Mrkoplju, Ante Kargačin rano je postao oficir i uniformu nije svukao do svoje smrti, Danka Grlića našao sam odjednom kao urednika u »Vjesniku« u Masarykovoju ulici, Tone Petrinović i Marko Vukosović otišli su u partizane uskoro — Marko je bio u pomorskim jedinicama, Tone je postao komesar bataljona u 13. diviziji — viđao sam ga često s njegovim inženjercima u Gorskom Kotaru. Često se viđam do danas s Pančokom, fotografom od »Stele« koji je bio član naše organizacije i koji danas, poslije teških godina borbe i logora, radi u Sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. Naših prvoboraca na maturi dakako nije moglo biti: Vlado Šestan prešao je iz Gorskog kotara u Sloveniju, a zatim u Beograd — postao je diplomat, s Vladom Knificem uspostavio sam začudo kontakt tek poslije rata. Ima nas još đaka senjske gimnazije iz školske godine 1941/1942, susrećemo se nekada na ulici u različitim dužnostima. Rijetke su prilike da razgovaramo, ali znamo: senjska je gimnazija u nama, ona iz ratnih dana, ona koja nas je oblikovala, u kojoj smo sazrijevali da nikada, možda, ne postanemo zreli.

Sl. 95 — Rossijeva kuća, predio Rožanskih kukova, Velebit, povremena baza partizanskog odreda »Alan«. Snimio inž. Pleša 1939.

Sl. 96 — Podgorski stanovi »Struge«, sjev. Velebit, (snimio dr. Simonović). Baza i logor podgorskog partizanskog odreda Alan, 1943.